

Кнут Гамсун

Пан

Харків
«ФОЛІО»
2025

I

Останніми днями мені з думки не сходив незгасний день північного літа. Сиджу собі та й думаю про нього й про хатину, де я жив, і про ліс за хатиною, і волю щось записати, аби якось заповнити час і самому втішитися. Час ледве плине, я нічого не можу вдіяти, щоб він плинув так, як мені заманеться, хоч і немає в мене ніяких турбот, і живу я безжурно, мов дитина. Більш-менш я всім задоволений, а тридцять років — хіба то вік?! Кілька днів тому я отримав здалеку дві пташині пір'їни — отримав від людини, яка не повинна була мені їх присилати, однак прислала: дві зелені пір'їни, загорнені в аркушик поштового паперу зі знаком корони, що був запечатаний облаткою. Мені приємно дивитись на ті дві ядучо-зелені пташині пір'їни. А загалом я ні на що не короджусь, хіба що часом після давньої вогнепальної рани, що бозна-коли й загоїлась, злегка крутить у лівій нозі.

Пригадую, що два роки тому час минав дуже швидко, куди швидше, ніж тепер, літо пролетіло непомітно, як одна мить. Два роки тому, 1855-го (мені хочеться написати про це задля власної втіхи) зі мною щось сталося, чи то мені щось наверхлося. Нині я забувся чимало чого з тих переживань, бо відтоді майже не думав про те; однак пам'ятаю, що ночі були ясні, аж світилися. І багато що здавалось мені геть не таким, як слід: у році було дванадцять місяців, та ніч обернулася в день, і на небі ніколи не показувалось жодної зірки. І ті люди, яких я зустрічав, були незвичайні й не схожі на тих, кого я знав

досі; інколи всього за єдину ніч вони мужніли й виростали, просто з дитинства доскакуючи всієї своєї величі. Тут не помічалось ніякого чаклунства, але я зроду нічого такого не переживав. Зроду.

У великому білому будинку над морем я стрів людину, що ненадовго полонила мої думки. Тепер я вже не думаю про неї так часто, ні, я зовсім її забув: натомість згадую щось інше — крик морських птахів, своє полювання в лісі, свої ночі, теплу літню пору. Втім, мене ж і звів із нею чистий випадок, і якби не той випадок, то я вмиг перестав би про неї думати.

З моєї хатини мені було видно плутаницю островів, голих острівців, шхер, клаптик моря, трохи блакитного верхогір'я, а за хатиною стояв ліс, велетенний ліс. Мене переповнювало почуття радості та вдячності від пахощів коріння й листя, від смолистого чаду сосни, що нагадує дух її серцевини; лише в лісі у мені все стихало, моя душа заспокоювалася й набиралась сили. Я разом з Езопом день у день ходив у гори й жадав лише того безкінечного щоденного блукання, хоч і досі лежав сніг і земля місцями підтавала. Єдиним товаришем був мені Езоп. Тепер у мене Кора, а тоді був Езоп, мій пес, якого я потім застрелив.

Часто вечорами, коли я вертався з полювання в свою хатину, по всьому моєму тілу розливалось приємне відчуття домашнього затишку, а душу проймав ніжний трепет, і я заводив з Езопом балачку про те, як нам гарно велося. «Ось затопимо грубу та й спечемо собі дичини, — мовляв я, — чи що ти на це скажеш?» А коли ми з усім тим справлялись і обоє відбували вечерю, Езоп залазив на своє місце за грубою, а я закурював люльку й лягав на біл спочити, прислухаючись до глухого шуму лісу. В повітрі витав якийсь легкий рух, вітер дув на хатину, і я добре чув, як десь далеко в горах вистукує тетерук. А загалом ніщо ніде не гомоніло.

І не раз я засинав так, як і лягав, вбраний в ту одіж, що й удень, і прокидався аж тоді, як морські птахи зчиняли крик.

Коли ж я, бувало, дивився у вікно, то в око мені впадали великі білі споруди торгового містечка, причали Сирілунна, крамничка мішаних товарів, де я купував собі хліб, — і я ще трохи лежав та дивувався, що мене завіяло сюди, в Нурланн, на північ Норвегії, в якусь хатину на узліссі.

Аж ось за грубою тряхнув своїм худим, довгим тілом Езоп, брязнув його нашійник, пес позіхнув і завиляв хвостом, а я, поспавши цих три-чотири години, збадьорений і сповнений радощів до всього, що є на світі, схоплювався на ноги. Отак минала не одна ніч.

II

Буває, ідуть дощі й шаленіють бурі, а тобі хоч би що; нерідко такої дощової днини якась невеличка радість опановує тобою і ти наодинці зі своїм щастям вибираєшся у мандри. А там стоїш собі й дивишся просто перед себе, коли-не-коли нишком смієшся й озираєшся навколо. Про що ти думаєш? Про чисту шибку в чиємусь вікні, про сонячний промінь на тій шибці, про краєвид зі струмочком, а може, й про блакитну прогалинку на небі. Більшого й не треба.

Іншим часом навіть надзвичайні події неспроможні розв'язати буденщини й нудьги; можна бути непохитним, збайдужілим і безпристрасним посеред танцювальної зали. Бо ж твоя власна душа — то джерело журби і радощів.

Пригадую один день. Я спустився на узбережжя. Мене захопив дощ, і я забіг у відчинений сарай для човнів, щоб переїдїти. Я стиха мугикав щось собі під нїс, невесело й знехотя, аби тільки збавити час. Езоп був зі мною, він сидів, нашорошивши вуха, я теж перестав мугикати й прислухався. Знадвору почулися голоси людей, що наближалися. Випадок, звичайнісінький випадок! До мене в сарай прожогом влетіли двійко чоловіків і дівчина. Вони крізь сміх гукали одне одному:

— Мерщій! Ось де ми сховаємось від дощу!

Я підвівся.

На одному чоловікові була сорочка з білою ненакрохмаленою маніжкою, що тепер, змокнувши на дощі, звисала, як ганчірка; на тій мокрій маніжці виднілася діамантова защіпка. Взутий він був у довгі гостроносі черевики, з якоюсь претензією на шик. Я привітався з тим чоловіком. То був купець Мак, знайомий мені по крамничці мішаних товарів, де я купував собі хліб. Він навіть якось запрошував мене до себе додому, та я й досі його не одвідав.

— О, знайомий люд! — сказав він, угледівши мене. — Ми йшли до млина й довелося вернутися. Хай їй абищо, такий погодні! То коли ви, пане лейтенанте, завітаєте в Сирілуни?

Він відрекомендував мені невеличкого чорнобородого добродія з їхнього гурту, — лікаря, що жив при церковній парافی. Дівчина підняла вуаль до рівня носа й приглушеним голосом озвалась до Езопа. Мою увагу привернула її піджачина: з підкладки і петельок видно було, що вона перефарбована. Добродій Мак відрекомендував і дівчину: то була його дочка і звали її Едварда.

Едварда зиркнула на мене крізь вуаль, тоді знов щось зашепотіла до пса й прочитала напис на його нашийнику:

— Он як, тебе звати Езоп... Лікарю, хто такий Езоп? Я тільки й пам'ятаю, що він писав байки. Він часом не фригієць? Ні, не знаю.

Дитина, школярка. Я дивився на неї: висока, але не сформована, їй, може, років п'ятнадцять чи шістнадцять, без рукавичок на довгих засмаглих руках. Певно, сьогодні ж по обіді вона вчитала в довіднику про Езопа, щоб при нагоді попитатися знаннями.

Добродій Мак випитував мене про моє полювання. Чого я найбільше настріляв? Я можу будь-коли розраховувати на якогось із його човнів, мушу тільки попередити. Лікар не мовив ні слова. А як гурт пішов, я помітив, що лікар прикульгує, спираючись на ціпок.

Я поплентався додому такий самий спустошений, як і був, і знехотя щось мугикав. Зустріч у сараї для човнів аніскілечки не вплинула на мій настрій; найдужче мені засіла в пам'ятку промокла маніжка добродія Мака й діамантова заціпка на ній, також мокра й не вельми блискачу.

III

Навпроти моєї хатини височів сірий камінь. Він мовби відчував до мене якусь приязнь, наче дивився на мене, як я проходив, і впізнавав мене. Я залюбки ішов мимо того каменя, коли вирушив уранці з дому, й мені здавалось, ніби я лишав там вірного друга, що чекатиме мого повернення.

А нагорі, в лісі, розпочиналося полювання. Бувало, я щось упольовував, а бувало, й ні...

За островами важко й спокійно дримало море. Скільки разів я дивився на нього з гір, вибираючись на саму вершину! Тихими днями кораблі майже не рухались, впродовж трьох днів я міг бачити одне й те саме вітрило — білу цятку, завбільшки з чайку на воді. А як налітав ураган, то гори вдалині немов розтавали, розходжувалась буря, південно-західний шторм, — таке собі видовище, де я виконував роль глядача. Все огортав туман. Земля і небо зливались до купи, хвилі витинали химерні повітряні гопки, витворюючи силуети людей, коней і пошматованих стягів. Я ховався за скелею і в моїй голові роєм роїлися всілякі думки, душа моя збуджувалася до краю. Бойозна, гадав я собі, очевидцем чого мені доводиться сьогодні бути і чом це море відкриває свою душу моїм очам? Може, цієї миті я бачу нутро головного мозку землі: що там діється і як усе клекоче! Стривожений Езоп раз по раз задирав морду й нюшив, його чутливі лапи трусилися від холоду; а оскільки я не озивався до нього, то він лягав у мене між ногами й, достоту як і я, впивався зором у море. І нізвідки не чулося ні галасу, ні людської мови, нічогісінько, крім отого

могутнього гулу понад моєю головою. Ген-ген у морі стирчала скеля — одним одна; коли ту скелю нагортало хвилею, з неї показувалась якась безумна химера, ні, либонь, не химера, то зводився на рівні Бог моря, мокрий до кісток, і споглядав світ, пирхаючи так, що чуб і борода оберталися навкруг його голови колесом. А тоді він знов потопав у виру.

І саме в розгуллі шторму на морі з'явився чорний, як вуглина, пароплавчик...

Коли я по обіді спустився на пристань, чорний, як вуглина, пароплавчик уже зайшов до гавані; то був поштовий пароплав. Сила-силенна люду товклася на набережній і роздивлялася того рідкісного прибульця; мені впало у вічі, що всі без винятку тут були блакитноокі, хоч загалом і не схожі між собою. Трохи осторонь стояла молодесенька дівчина, запнута білою вовняною хусткою; вона була чорнява, ніби галка, і та хустка якось по-особливому біліла проти її кіс. Дівчина зацікавлено дивилась на мене, на моє шкіряне вбрання, на мою рушницю; коли ж я заговорив до неї, вона зніяковіла й одвернулася. Я сказав:

— Завжди носи білу хустку, вона тобі до лиця.

Тієї миті до неї підступив кремезний чолов'яга в ісландській сорочці й назвав її Евою. Мабуть, вона його дочка. Я знав того здорованя, то був тутешній коваль. Недавно він лагодив мені одну з моїх мисливських рушниць...

А вітер з дощем таки зробили своє — геть-чисто розтопили сніг. Кілька днів над землею витав непривітний холодний настрій, тріщали сирі гілляки й крякало, збираючись у зграї, вороняччя. Так тривало недовго, сонце підкралося і якогось ранку виглянуло з-за лісу. Його лагідне проміння пронизує мене наскрізь; я закидаю на плече рушницю й душа моя тихо радіє.

IV

Дичини мені тоді не бракувало; я полював усе підряд: зайця, тетерука чи білу куріпку, а як випадало спускатися

на узбережжя й упритул підходити до того чи того птаха, я стріляв і в нього. То була гарна пора — день довшав, повітря прозорішало; я спорядився й рушив на два дні у гори, на шпильчасті верхів'я; стрів лопарів-оленьярів, і вони пригостили мене кавалочками жирного сиру, що мав присмак трави. У горах я бував не раз. Повертаючись додому, завжди підстрілював якусь пташину і запихав її в ягдташ. Я сідав і брав Езопа на швору. За милю вділ від мене лежало море; скелі були чорні й мокрі, бо з них безугаву спадала вода, вихлюпуючи одну й ту ж скупеньку мелодію. За тими слабенькими звуками далеко в горах я не помічав, як плине час, а сидів і дивився довкруж. Ну ось, ця нескінченна мелодійка плюскоче собі в самоті, міркував я, і ніхто її не чує і знать нічого про неї не знає, та однак вона плюскоче сама для себе без кінця-краю, без кінця-краю! І, чуючи той плюскіт, гори мені більше не здавалися цілковитою пусткою. Іноді чинилося таке: грім стрясав землю, з котроїсь скелі зривалася брила й звалювалася у море, лишаючи за собою слід із кам'яного порошу. Тієї ж миті Езоп повертав морду проти вітру, здивовано нюшив запах смаленого й нічого не міг второпати. Коли від талого снігу потріскалися скелі, то годі було одного пострілу чи навіть лише гучного крику, щоб велетенські брили зривалися й скочувалися з гори...

Минала година, може, й більше, час просто летів. Я спустив Езопа зі швори, перекинув ягдташ на друге плече й подався додому. Смеркалося. Внизу в лісі я конче натрапляв на свою давно знайому стежину, схожу на вузьеньку стрічку з чужеродними закрутами. Я поволеньки ступав кожним її закрутом, поспішати було нікуди, вдома мене ніхто не ждав. Я йшов вільний, немов якийсь владар, — так уже ж повагом, як тільки хотілося. Все птаство завмерло, і лише десь удаліні, не вмовкаючи ні на хвилю, вистукував тетерук.

Я вибрався з лісу й побачив двох людей, що йшли попереду. Я наздогнав їх: то була панна Едварда в супроводі ліка-

ря, — я пізнав її і вклонився. Вони змусили мене показати їм мисливську рушницю, роздивилися мій компас і мій ягдташ; я запросив їх обох до себе й вони пообіцяли, що колись заглянуть.

Уже зовсім звечоріло. Я прийшов додому, затопив грубу, спік дичину й повечеряв. Завтра знов буде день...

Всюди тихо, хоч маком сій. Цілий вечір лежу й дивлюся у вікно. Понад полем і понад лісом покоїлося якесь казкове сяєво, сонце сіло, вибарвивши небокрай густим червоним світлом, ніби застиглими фарбами. Небо було чисте від хмар; я не міг відірвати погляду від того ясного моря, і мені здавалося, начебто я лежав віч-на-віч із дном світу й моє серце аж тремтіло перед тим оголеним дном, відчуваючи там свою домівку. Господи, мовив я подумки, чого це небосхил увечері прибирається в фіолети й золото? Чи немає, бува, на самім верху всесвіту якогось величного свята з зоряною музикою та з плаванням річками на човнах. Либонь, що е! І я, заплющивши очі, гайнув плавати на тих човнах, а думки одна за одною снувалися в моїй голові..

Так збіг не один день.

Я тинявся околицями й спостерігав, як сніг перетворювався на воду і як скресав лід. Декілька днів, коли в моїй хатині вже було вдосталь їжі, я жодного разу не стріляв із рушниці, просто блукав на волі й бив байдики. Хоч куди б я поткнувся, однаково було на що подивитись і було що послухати, щодня все потроху мінялося, навіть чагарі верболозу і ялівець очікували весни. Скажімо, заглянув я до млина, а він ще не розмерзся; однак за стільки Божих літ земля круг нього втопталася і свідчила про те, що люди приносили сюди клунки зерна на своїх плечах і тут їм мололи те зерно на борошно. Я повештався там, ніби побував між людьми, на стінах було повірізувано повно якихось літер і дат.

Ото так!